

De crypte van de voormalige abdijkerk te Sint-Truiden (prov. Limburg)

Stephan Van Bellingen
met een bijdrage van Anton Ervynck

1 Inleiding

In het kader van het herwaarderingsproject van de abdijkerksite te Sint-Truiden werd van juni tot medio-september 1992 de crypte van de Ottoonse abdijkerk aan een archeologisch onderzoek onderworpen. De opgraving werd uitgevoerd door het I.A.P. in opdracht van en in nauwe samenwerking met de Stad Sint-Truiden¹. De site is gelegen in het centrum van de stad. Het ontstaan en de ontwikkeling van de Benedictijnenabdij en de Stad Sint-Truiden zijn nauw met elkaar verbonden.

Om een beter inzicht te krijgen in de bouwhistoriek en het uitzicht van de ver-

schillende kerken, die zich in de loop der eeuwen hebben opgevolgd, werden reeds in 1939 en 1940 opgravingen uitgevoerd door Mgr. Gustave Boes² en broeder Albert Van Hoeymissen³. Deze werkzaamheden lieten o.a. toe het plan van de crypte in grote lijnen te reconstrueren. In 1982 werden onder leiding van Rik Van den Konijnenburg een reeks sleuven gegraven in de midden- en de zuidelijke zijbeuk van het kerkgebouw. Dit onderzoek maakte het mogelijk een klaardere kijk te krijgen in de diverse bouwfazen⁴.

Naar aanleiding van de thans uitgevoerde werken – waarbij het in de bedoeling ligt om de crypte uit te bouwen tot een voor het

1 *Algemeen zicht op de crypte en de abdijkerksite.*
Vue générale de la crypte et du site de l'église abbatiale.

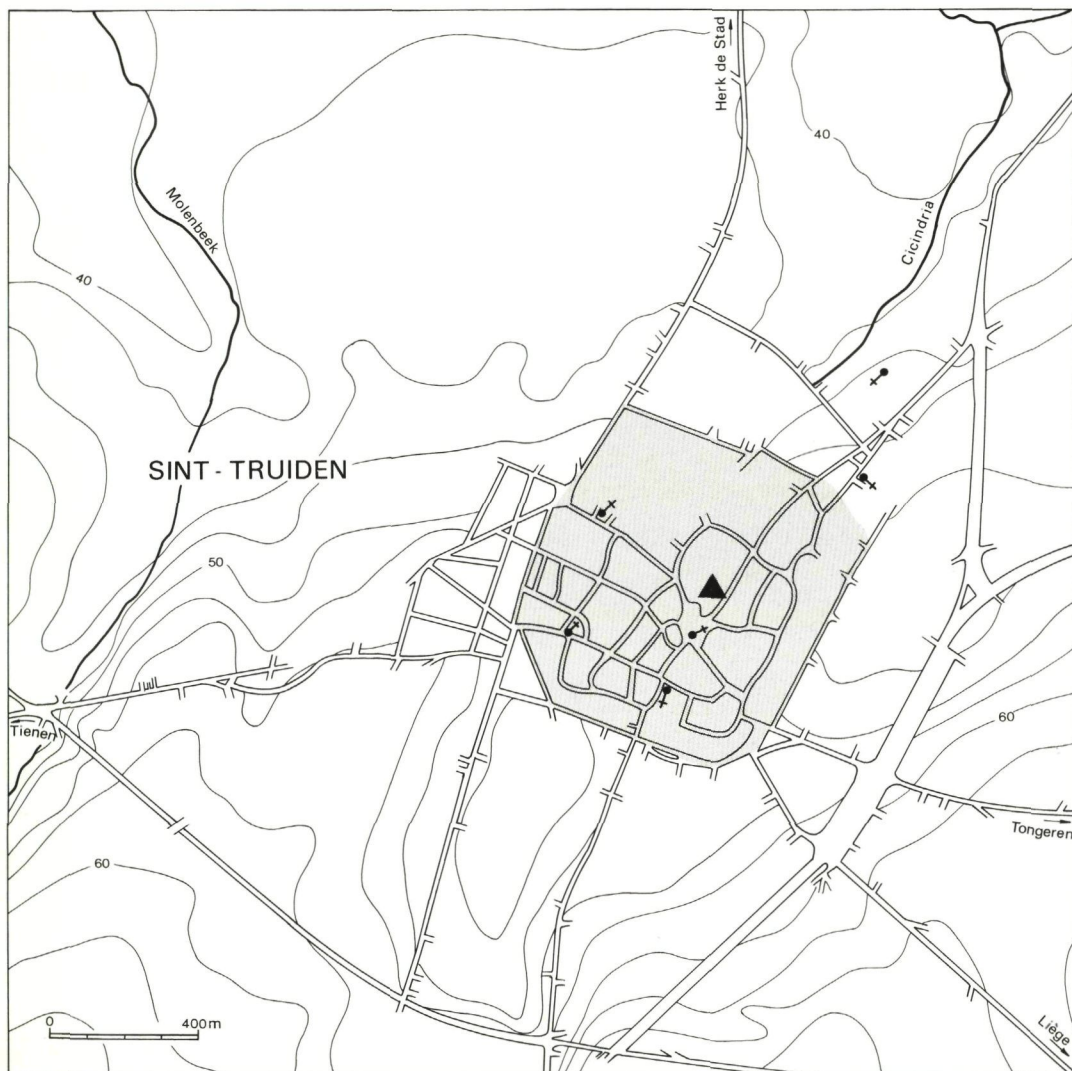

1 De opgraving gebeurde in nauwe samenwerking met de Stad Sint-Truiden, de met de revalorisatie belaste architect J. Martens (Leuven), de firma N.V. Gebr. Vandekerckhove (Ingelmunster) die tevens de nodige arbeiders te onzer beschikking stelden, en in samenspraak met de Heer J. Gyselinck (Bestuur voor Monumenten en Landschappen). De Heer R. Verbeke (St.-Agatha-Berchem) spendeerde een deel van zijn vrije tijd aan het onderzoek. Aan allen onze oprechte dank.

2 Boes 1941; Boes 1970.

3 Van Hoeymissen 1941; Van Hoeymissen s.d. We wensen langs deze weg de Heer K. Verhelst (Provinciaal Dokumentatiecentrum Sint-Truiden) te danken, die ons alle faciliteiten verleende bij het raadplegen van het archief van broeder Van Hoeymissen.

4 Van den Konijnenburg 1984.

2 *Situatieplan.*
Plan de localisation.

publiek toegankelijke ruimte met cultureel karakter en tot een levende getuigenis van de grootste kerk die Sint-Truiden ooit heeft gekend – werden we in de gelegenheid gesteld om de hele krocht vrij te leggen. De opgraving liet ons toe een aantal correcties aan te brengen aan de bestaande plannen en na te gaan of de diverse bouwfasen die in de kerk werden vastgesteld ook een invloed hadden op de crypte en eventueel sporen hebben nagelaten. In dit opzicht vormde ons onderzoek een aanvulling op de werkzaamheden van 1982.

2 Korte historische schets

2.1 DE ABDIJ VOOR HET ABBATIAAT VAN ADELARDUS II

De Limburgse stad Sint-Truiden bevindt zich in vruchtbaar, lemig Haspen-

gouw. Het glooiend reliëf wordt doorsneden door talrijke beekjes, zijtakken van de Gete. De abdij werd ingeplant op de rechteroever van de Cicindriabeek. De ondergrond bestaat uit tertiaire afzettingen die tijdens het pleistocene met loess werden afgedekt ⁵.

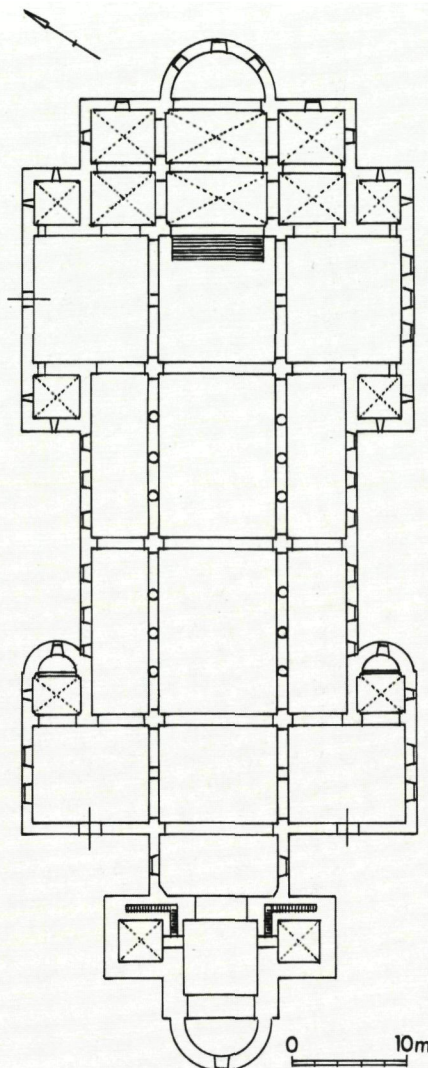
Een belangrijke bron voor de geschiedenis van de abdij vormt de '*Gesta Abbatum Trudonensium*' ⁶. De gegevens betreffende de crypte zijn in de abdijskroniek, evenals in andere archivalia, uiterst beperkt. Nochtans dienden we ons op deze informatie, alsook op de stijlkenmerken, te baseren om tot een absolute datering te komen, dit bij gebrek aan archeologisch vondstenmateriaal in de opgegraven ruimte. Iconografische bronnen betreffende de krocht zijn ons niet bekend.

Volgens de traditie werd in 657 aan de rechteroever van de Cicindriabeek een klooster gesticht. De stuwende kracht ach-

5 Bodemkaart van België, Kaartblad 91E, 1965.

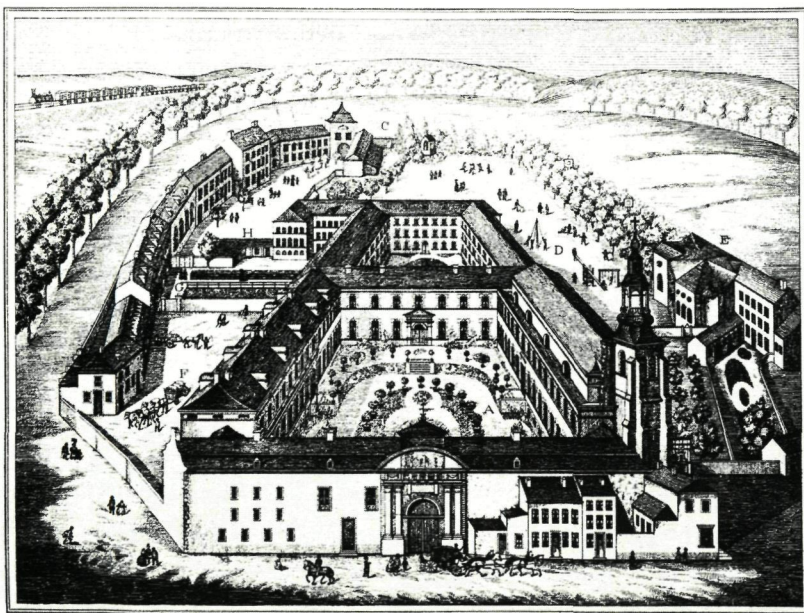
6 Lavigne 1986; Lavigne 1988.

3 Plattegrond van de kerk van Adelardus II (naar Genicot 1970).
Plan de l'église d'Adélard II (d'après Genicot 1970).

7 Van den Konijnenburg 1984, 37.

4 Het 'Klein Seminarie' omstreeks 1860 (ets van T. Roose).
Le 'Petit Séminaire' vers 1860 (gravure de T. Roose).

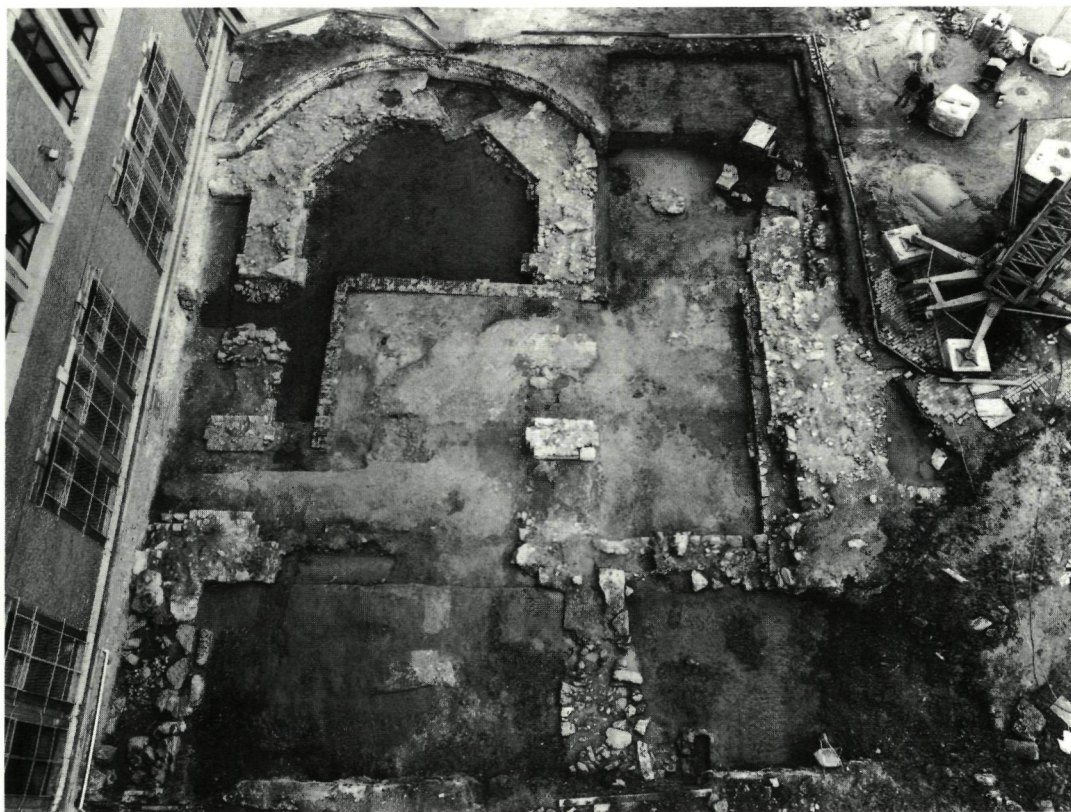

ter dit project was Trudo, enige zoon van Wicbolde, Graaf van Hasbania of Haspengouw, die zijn opleiding kreeg in de bisschopsstad Metz. Over het uitzicht van de eerste kerk, die in steen was opgetrokken, is niet veel geweten. Het gebedsoord dat door Trudo werd opgericht, was opgedragen aan de HH. Quintinus en Remigius. Bij het overlijden van de stichter van het klooster in 693, werd hij in de kerk bijgezet. Een ander vooraanstaand personage die in het eerste gebedsoord van Sint-Truiden zijn laatste rustplaats kreeg was de H. Eucherius, Bisschop van Orléans, die er in 743 in ballingschap overleed. De stoffelijke resten van beide heiligen werden in 880 opgegraven en drie jaar later, bij de verwoesting van de abdij door de Noormannen, verborgen. Onder het abbatiat van abt Imizzo (920-939) zouden ze een plaats krijgen in het koor van de kerk.

In de '*Gesta Abbatum Trudonensium*' wordt ook aandacht besteed aan de bouw van een nieuwe kerk in de loop van de eerste helft van de 10de eeuw. Over de juiste datum van deze konstruktie is niet veel geweten. Wel staat vast dat ze in 945, onder het beheer van Abt Adalbero II (944-964), werd ingewijd. Ten oosten van deze gebedsplaats werd een eerste crypte aangelegd. De bouwdatum van de krocht wordt in de abdijskroniek niet aangehaald, maar met quasi zekerheid mag gesteld worden dat ze in 967 in gebruik was, aangezien Gravin Bertha (van Vlaanderen), die in de abdij overleed, in deze ruimte haar laatste rustplaats kreeg. De zware westtoren (fig. 1), die heden in sterk verbouwde toestand nog steeds het stadsbeeld van Sint-Truiden beheerst, werd tijdens de ambtstermijn van Abt Guntranus (1034-1055) gerealiseerd. Deze tweede kerk werd naar benedictijnse traditie gebouwd en kan vergeleken worden met de kerken van Celles en Hastière-Par-Delà⁷. Delen van deze konstruktie werden o.a. tijdens de opgravingen van 1982 aangesneden.

2.2 DE OTTOONSE KERK VAN ABT ADELARDUS II

In de 10de en 11de eeuw groeide het graf van de H. Trudo uit tot een belangrijk pelgrimsoord. De giften en schenkingen van de bedevaarders kwamen ten goede aan de groeiende abdij. Het toenemen van het

5 *De vrijgelegde crypte vanuit het westen.*

La crypte dégagée vue de l'ouest.

6 *Algemeen opgravingssplan.*

Plan général de la fouille.

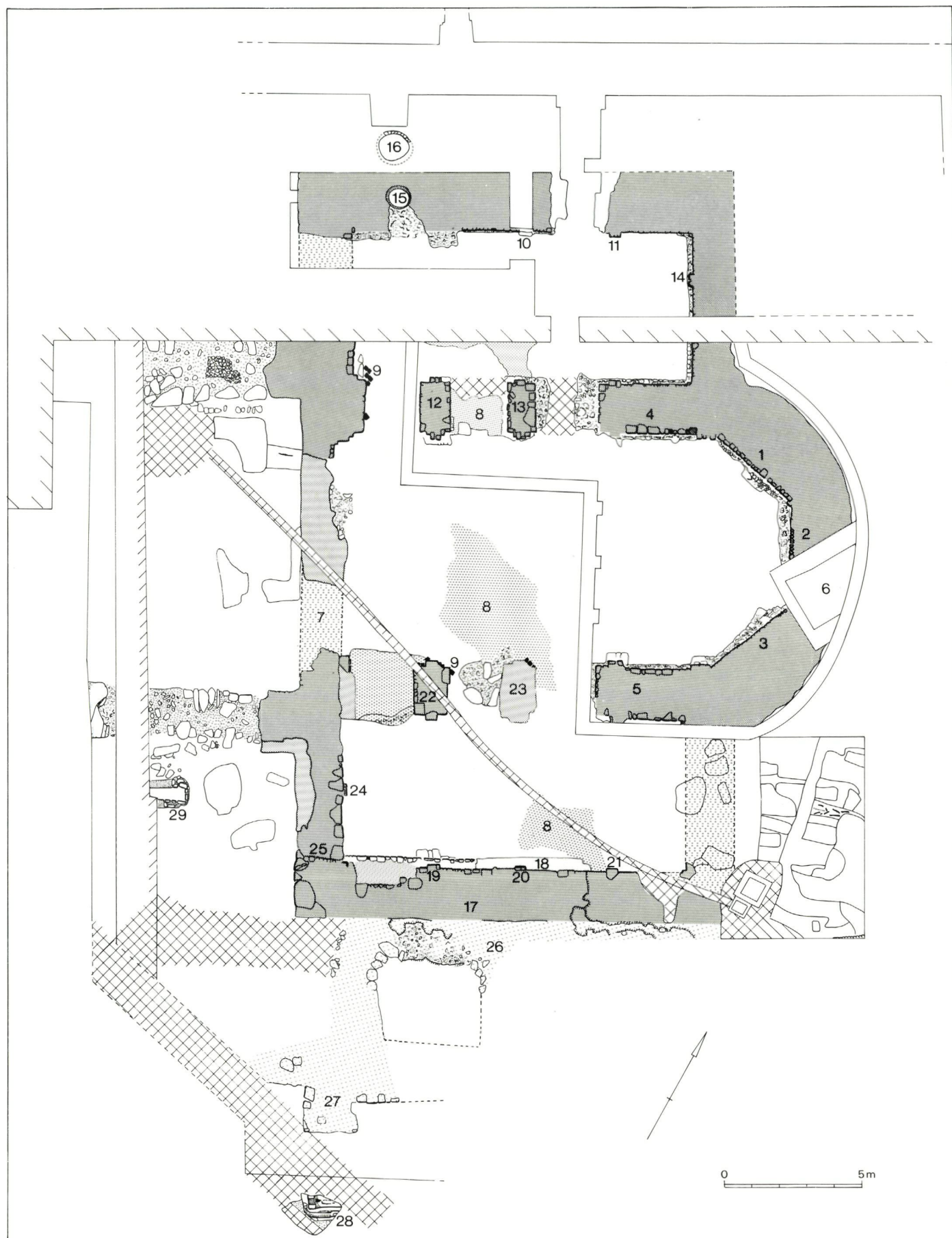
aantal pelgrims stimuleerde ook de ontwikkeling van de Stad Sint-Truiden. Toen Adelardus II in 1055 tot abt werd gekozen, startte voor de abdij een periode van intensieve bouwactiviteiten. In de eerste plaats werd aandacht besteed aan de kerk, die voor de opvang van de pelgrims te klein was geworden. De werkzaamheden werden ten oosten van de bestaande kerk aangevat. Tijdens een eerste fase werd een nieuwe crypte gebouwd, het koor opgetrokken en het oostelijk transept, geflankeerd door vier hoektorens, gerealiseerd. De primitieve krocht werd, na het verwijderen van de stoffelijke resten van enkele vooraanstaande personages, opgevuld en maakte aldus plaats voor een nieuw monnikenkoor. Na de ingebruikname van het oostelijk gedeelte van de kerk kon overgegaan worden tot de sloping van quasi heel het 10de eeuwse gebedsoord. De funderingen van het oude gebouw schijnen evenwel opnieuw gebruikt geweest te zijn in de nieuwe constructie⁸.

Een uitvoerig beschreven passage in de '*Gesta Abbatum Trudonensium*' behandelt het vervangen van de pijlers van het schip door twaalf zuilen die uit Worms (Duitsland) werden ingevoerd. Een vernieuwing

voor de kerk vormde ongetwijfeld het aanbrengen van het westelijk transept. Deze dwarsbeuk was aan de noord- en de zuidzijden voorzien van een absidiool. De westbouw van Abt Gontranus werd tijdens de bouwactiviteiten van Adelardus II verhoogd met een verdieping en voorzien van een loden bedaking. Het geheel (fig. 3) mag als een van de grootste Ottoonse kerken in België beschouwd worden.

Op 9 maart 1085, slechts drie jaar na het overlijden van een van de belangrijkste bouwers uit de abdijschiedenis, werd de kerk geteisterd door een brand. Ten gevolge van problemen rond de opvolging van Adelardus II werden de herstellingswerken uitgesteld en verhinderd. Het is pas onder het abbatiaat van Abt Theoderik (1099-1107) dat werk werd gemaakt van de restauratie. Deze herstellingen zouden pas voltooid geraken onder Abt Rudolfus (1107-1138). De kerk bleef echter niet gespaard van onheil, want reeds in 1156 woedde een nieuwe brand in de abdij. Tijdens deze ramp verdween de zuid-westelijke hoektoren van het oostelijk transept. Onder het beleid van Abt Wiric Van Stapel (1156-1180) werden de gebouwen hersteld en werd in het 'klein koor' een rijk-

8 Genicot 1970, 19-20.

7 Oorspronkelijke, roodbeschilderde kalkmortel-vloer van de crypte.

Sol de mortier originel de la crypte, pourvu d'un enduit rouge.

versierde grafkapel opgericht boven de graven van de HH. Trudo en Eucherius⁹. De kerk van Adelardus II bleef vervolgens zonder vergaande verbouwingen in gebruik tot het Directoire.

2.3 DE ABDIJ NA HET ANCIEN REGIME

Net zoals voor talrijke kloosters en abdijen in binnen- en buitenland, betekent de Franse Revolutie de ondergang. Bij de komst van de Franse revolutionairen in 1796 vluchtten twintig monniken van Sint-Truiden samen met hun laatste abt, Eucherius Knaepen, naar Duitsland. De abdijgebouwen werden in beslag genomen en als militair hospitaal ingericht. Hierbij kreeg de abdijkerk de rol van schuur toebedeeld. Deze functie was echter maar van beperkte duur en in 1798 werd het complex voor een eerste maal verkocht aan twee Luikenaars die er de som van 1.515.000 Fr. voor over hadden. De gebouwen werden al snel als 'steengroeve' gebruikt en in maart 1802 voor een tweede maal verkocht. Het was ridder Léon-François Menten de Horne die uiteindelijk de voormalige abdijsite kon verwerven voor 12.600 Fr. Reeds in 1803 schonk hij het geheel aan twee overgebleven monniken. In 1824 werd het domein door deze laatsten overgemaakt aan de kerkfabriek van de Onze-Lieve-Vrouwekerk die de resterende gebouwen verhuurde. Na het Verdrag van Londen in 1839, wanneer Limburg in twee delen werd gesplitst, werd de voormalige Benedictijnenabdij omgevormd tot het 'Klein-Seminarie' (fig.4).

Op de plaats van de ontmantelde abdijkerk werd in 1843 een neo-classicistische seminariekerk gebouwd. Deze konstruktie

werd op 9 december 1975 door een felle brand in de as gelegd. Een internaat voor het Aangenomen College zou zeer snel op de plaats van de noordelijke zijbeuk van de verdwenen abdijkerk worden opgericht, zonder dat een uitvoerig archeologisch onderzoek kon worden uitgevoerd¹⁰.

3 Het archeologisch onderzoek

3.1 DE CRYPTE

Kort na zijn aanstelling tot overste van de abdij in 1055 startte Adelardus II met de verruiming van de abdijkerk. Een van de eerste delen die werden uitgevoerd was de crypte, die ten oosten van de 10de eeuwse gebedsruimte en buitenkrocht werd aangelegd. In de nieuwe abdijkerk werd de 'ondergrondse' kapel aangebracht onder het hoogkoor, ten oosten van het door vier hoektorens geflankeerde oostelijk transept. Het betreft een ruime (16,25 x 23,20 m - *intra muros*), driebeukige hallencrypte opgetrokken in witte zandsteen (fig. 5 en 6).

3.1.1 De absis

De absis van de crypte vertoont aan de binnenzijde een polygonaal (half achthoekig) verloop, terwijl de buitenkant boogvormig is. Het parement van de noord-oostelijke, oostelijke en zuid-oostelijke muursegmenten (fig. 6: 1-3) van de absis werden uit regelmatig gekapte zandsteenblokjes, met een zijde van ca 12 cm, samengesteld. Dit staat in contrast tot de diversiteit van de formaten die elders in de crypte werden aangewend. De uit regelmatig bekapte steentjes opgebouwde absismuur heeft een gemiddelde dikte van 2,50 m, terwijl het noordelijke- en het zuidelijke muursegment (fig. 6: 4-5) 'slechts' 1,90 m breed zijn. Deze wanden rusten op ondiepe funderingen (gemiddeld 20 cm diep) met onregelmatige breedte.

De absis en de noordelijke zijbeuk van de crypte bleven na de vooroorlogse opgravingen toegankelijk voor het publiek. Om dit mogelijk te maken werd het oorspronkelijk vloerniveau weggegraven en een deel van de krocht uitgediept. Ten gevolge van deze uitgravingen verdwenen mogelijke sporen van de zuilbasissen die in de absis aanwezig waren. Volgens het opgravings-

⁹ Roggen 1943.

¹⁰ Tijdens de bouwwerken konden medewerkers van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren het profiel van de bouwput in tekenen, alsook twee begravingen vrijleggen.

8 Zuidwestelijke hoek van de crypte met de zuidelijke zitbank.

Partie sud-ouest de la crypte avec le banc méridional.

plan en de beschrijvingen van broeder Van Hoeymissen¹¹ werden hiervan wel sporen teruggevonden. De twee oostelijke zuilen blijken een circulaire basis gehad te hebben, terwijl alle overige kolommen in de crypte een rechthoekige onderbouw hadden. Tegen de absiswand werden de gewelven opgevangen door pilasters die op elke hoek van de diverse muursegmenten waren aangebracht.

Na de afschaffing van de abdij en de ontmanteling van de kerk werd het oostelijk muursegment van de absis doorsneden door een bakstenen regenput (fig. 6: 6). De konstruktie hiervan moet in verband gebracht worden met de bouw van het 'Klein Seminarie' tussen 1840 en 1842.

3.1.2 De middenbeuk

De middenbeuk van de crypte werd grotendeels tijdens het recent onderzoek vrijgelegd. Dit gedeelte had samen met de absis een totale lengte van 16,25 m (*intra muros*) en een breedte, tussen de pijlers, van 8,50 m. Het muursegment dat ten westen van de middenbeuk was gebouwd werd tussen 1798 en 1802 tot de laatste steen uitgebroken (fig. 6: 7). De middenbeuk en de absis blijken driebeukig geweest te zijn en telden vijf traveeën.

In een groot deel van de centrale ruimte van de krocht werden restanten van de primitieve bevloering (fig. 6: 8) aangetroffen. Deze bestond uit een ca 7 cm dikke laag beige tot gele kalkmortel met grove kalkfragmenten waarin vormloze zandsteentjes waren ingebed. De bovenlaag van deze vloer (fig. 7) werd geëgaliseerd en voorzien van een rode kleur.

Op enkele plaatsen in de crypte, maar voornamelijk in de middenbeuk, werden op de roodbeschilderde kalkmortelvloer

sporen aangetroffen van een tweede vloer. Deze bestond uit ceramiektiegels (12 x 12 x 2,5 cm) die in een mortellaag waren aangebracht (fig. 6: 9). Vaak waren de tegels verdwenen maar de indrukken in de onderlaag nog duidelijk zichtbaar. Tegen de zuid-westelijke pijler en in het gedeelte tussen de middenbeuk en de noordelijke zijbeuk konden nog enkele tegels *in situ* worden opgetekend. Deze tegels waren diagonaal op de as van de crypte aangelegd. Opvallend is wel dat de tegels die in de middenbeuk werden aangetroffen een reducerend baksel vertoonden, terwijl deze die in de noordelijke zijbeuk *in situ* werden ontdekt oxiderend waren gebakken. We denken deze tegelvloer in de 17de of 18de eeuw te mogen dateren.

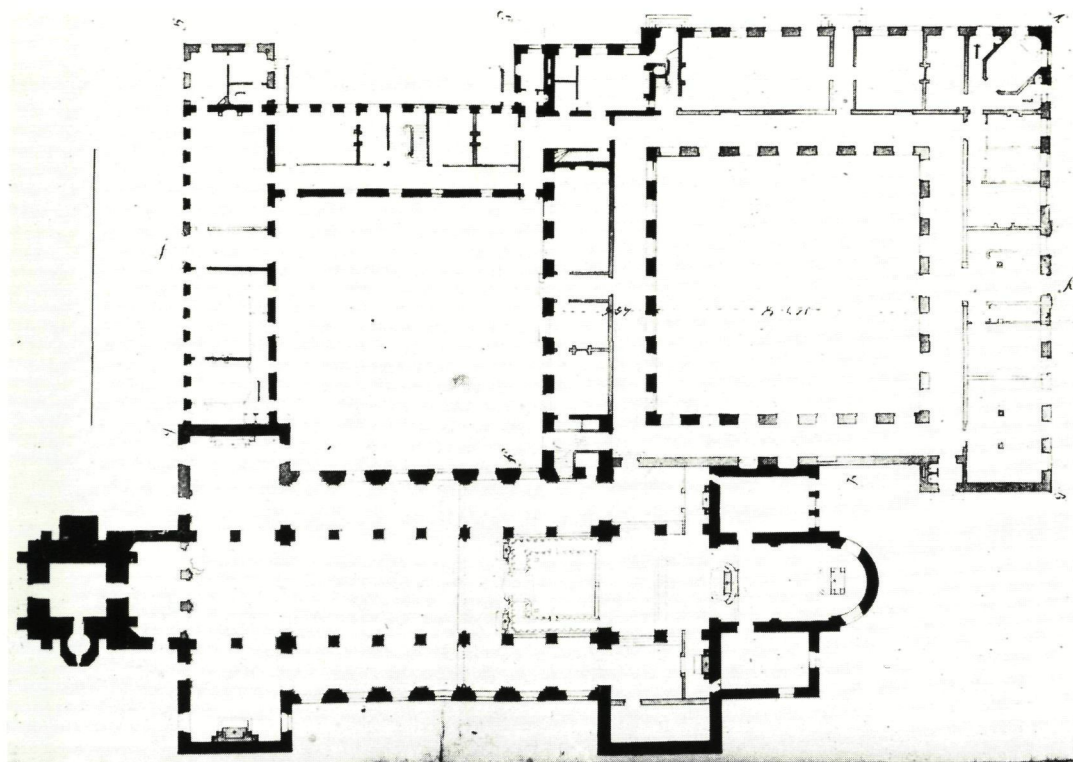
3.1.3 De noordelijke zijbeuk

De noordelijke zijbeuk werd tijdens de opgravingen van 1939 vrijgelegd en bleef net zoals de absisruimte voor het publiek toegankelijk via de kelders van het Aangenomen College. Volgens de abdijkroniek bevond zich hier een altaar ter ere van de H. Gregorius. Deze ruimte heeft een lengte van 12,20 m en een breedte van 5,50 m (*intra muros*) en is verdeeld in vier traveeën, getuige hiervan de in de noordwand bewaarde pilasters (fig. 6: 10 en 11) en de pijlers (fig. 6: 12 en 13) die de zijbeuk van het centrale deel scheiden. Over het aantal beuken dat deze zijkapel had, bestaat enige twijfel. Tijdens de opgravingen van Mgr. Boes werd tegen de oostelijke wand van deze ruimte een pilaster (fig. 6: 14) ontdekt. Deze bevindt zich echter niet centraal op de muur, maar net op een derde van de afstand tussen de twee hoeken. Gezien het feit dat de westelijke muur van de noordelijke zijbeuk niet bewaard bleef en de plaats van een tweede pilaster op de oostwand net samenvalt met een 19e eeuwse muur van de bovenstaande school, kan het aantal beuken op het terrein nog moeilijk geverifieerd worden.

In de noordelijke muur van de hier behandelde zijbeuk werd door Mgr. Boes een konische put (fig. 6: 15), met aan de bovenzijde een doorsnede van ca 1,30 m, ontdekt. De wand ervan was deels zwartgeblakerd en onderaan werden talrijke houtskoolfragmenten aangetroffen¹². In de aanpalende, zuidelijke wand van de noord-

11 Van Hoeymissen 1941, 57.

12 Boes 1970, 253.

9 Opmetings- en verbouwingsplan van L.-B. Dewez (ca 1770) (Foto Provinciaal Documentatiecentrum Sint-Truiden). Relevé et plan de transformation de L.-B. Dewez (vers 1770).

oostelijke transepttoren was een ca 6 m diepe waterput (fig. 6: 16) ingewerkt ¹³.

3.1.4 De zuidelijke zijbeuk

Een van de best bewaarde delen van de crypte vormt ongetwijfeld de zuidelijke muur (fig. 6: 17) die tot op een hoogte van ca 1 m bewaard bleef. Deze wand heeft een dikte van ca 2 m. Tegen deze fundering werd de zuid-oostelijke transepttoren gebouwd. In tegenstelling tot de overige muren van de crypte werd tegen de zuidelijke wand een kleine zitbank (fig. 8) aangebouwd. Dit gedeelte (fig. 6: 18) dat iets recenter blijkt te zijn dan de crypte zelf is uit vrij regelmatige stenen samengesteld. Het heeft een diepte variërend van 40 tot 45 cm en een hoogte van 45 tot 50 cm. Mogelijk mag de verwezenlijking van deze zitbank in verband gebracht worden met de werken die Abt Theoderik (1099-1107) vóór 1102 in de crypte liet uitvoeren ¹⁴.

De zuidelijke zijbeuk, waar zich een altaar ter ere van de H. Benedictus bevond, omvat een ruimte van 5,60 m bij 12,50 m en was net zoals haar noordelijke tegenhanger ingedeeld in vier traveeën. De pilasters tegen de zuidwand (fig. 6: 19-21) en de

pijlers (fig. 6: 22 en 23) die de ruimte van de middenbeuk scheiden tonen dit aan. In tegenstelling tot de noordelijke zijkapel, die mogelijk driebeukig was, troffen we in de westwand van de zuidelijke zijbeuk slechts één pilaster (fig. 6: 24) aan. Deze deelt de zuidelijke ruimte precies in twee stukken en zou er op kunnen wijzen dat we hier met een tweebeukig gedeelte te maken hebben. Nochtans moeten we voorzichtig zijn met het naar voor schuiven van deze hypothese aangezien we van de oostelijke muur van deze zijbeuk slechts een klein gedeelte van de hoek konden vrijleggen ¹⁵ en de westelijke wand slechts een steen hoog bewaard bleef.

3.1.5 De toegang tot de crypte

Het enige deel van de crypte waarover we via archivalische bronnen worden ingelicht zijn de in- en uitgang tot de krocht. Zoals wij kunnen vaststellen op het opmetings- en verbouwingsplan dat architect Laurent-Benoît Dewez ¹⁶ omstreeks 1770, in opdracht van Abt Jozef Van Herck (1750-1780), uitvoerde (fig. 9), bevinden deze zich in de westelijke wand van de crypte. In het meest noordelijke en zuidelijke deel

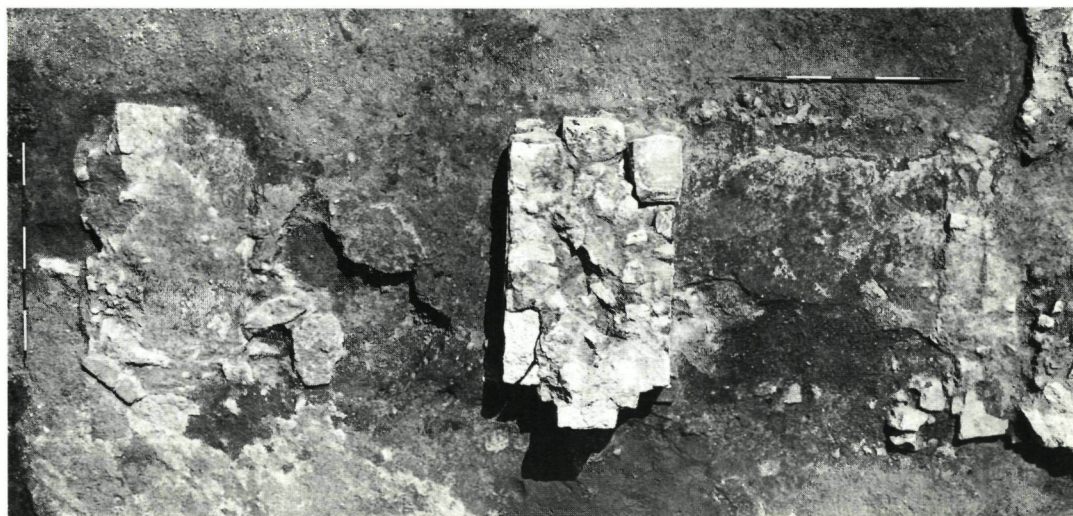
13 Boes 1941, 41.

14 Lavigne 1986, 57-58.

15 De getuigenissen van broeder Van Hoeymissen laten echter doorschineren dat tijdens de opgravingen van 1939 restanten van deze muur werden aangesneden. We betwijfelen evenwel deze beweringen.

16 Brussel, Algemeen Rijksarchief, Fonds Dewez, plan nr. 223.

10 *Zuidelijke pijlerrij.*
Rangée de piliers méridionale.

van deze muur zien we namelijk twee openingen die schuin in de wand zijn uitgespaard. Op het terrein kon worden vastgesteld, althans wat de zuidelijke ingang betreft, dat het plan van de hofarchitekt van Karel van Lorreinen niet met de werkelijkheid overeenstemt. Laurent-Benoît Dewez tekende de zuidelijke ingang gaande van zuid-west naar noord-oost. Tijdens de opgraving kon worden geconstateerd dat deze toegang (fig. 6: 25) wel degelijk op deze plaats aanwezig was, maar helemaal niet het 'opgemeten', schuine traject volgt. We zouden zelfs het tegendeel kunnen beweren, aangezien de aangetroffen sporen lichtjes van west-noord-west naar oost-zuid-oost afwijken. Wat de noordelijke toegang betreft blijken geen tastbare bewijzen meer te bestaan die het 18e eeuwse opmetingsplan zouden kunnen bevestigen of verwerpen.

3.1.6 *Pijlers en gewelven*

De midden- en de zijbeuken werden van elkaar gescheiden d.m.v. vrij massieve pijlers (2,15 x 1,25 m), die tevens het gewelf en het bovenliggende hoogkoor ondersteunden. Tijdens de opgravingen van 1939 en tijdens het recent onderzoek werden restanten van vier steunelementen ontdekt. Het gaat hier telkens om een combinatie van een kruispijler, gedeelte dat steeds naar de zijbeuken is gericht, en een bundelpijler aan de middenbeukzijde (fig. 10). In de westmuur zijn deze vormen verwerkt in de pilasters en in de noordelijke- en zuidelijke muursegmenten van de

absis vinden we eveneens deze kenmerken terug. De vier pijlers vertoonden duidelijke sporen van een bepleistering.

Tijdens de recente opgravingen werden geen sporen van zuilinplantingen aangetroffen. De bewaarde pilasters laten evenwel toe aan te nemen dat de centrale ruimte van de crypte driebeukig was en vijf traveeën telde. Waarschijnlijk waren de pijlers met elkaar verbonden d.m.v. scheibogen en trof men tussen de pijlers en de zuilen gordelbogen aan die de kruisgewelven van elkaar scheidden. Een gelijkaardige constructie vond men in de twee zijkapellen. Het aantal beuken in deze zijruimten blijft echter een open vraag.

3.1.7 *Het materiaal*

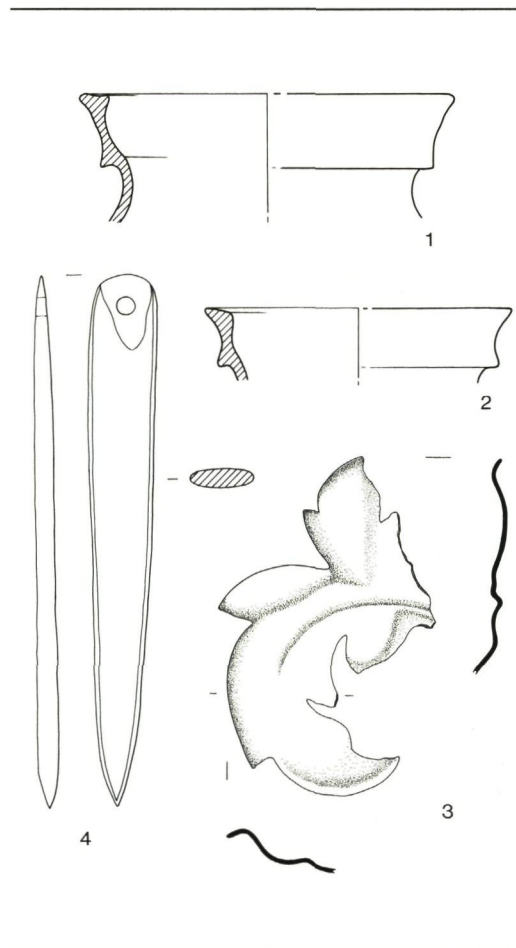
Opgravingen van kerken worden vaak gekenmerkt door het gebrek aan archeologisch materiaal. Sint-Truiden vormt op dit vlak geen uitzondering. De weinige vondsten werden in de puinlaag, die het cryptevloerniveau afdekte, gedaan en zijn heterogeen van aard. Wat de ceramiek betreft kunnen enkele fragmenten van Gallo-Romeinse zeepwaar, karolingisch ruwwandig aardewerk, Andenneceramiek (fig. 11: 1 en 2), Elmpsterwaar, Rijnlands steengoed en oxiderend gebakken vaatwerk aangehaald worden, zonder dat deze enig archeologisch belang hebben. Bovendien het aardewerk vormen een verguld, koperen beslag in de vorm van een lelie (fig. 11: 3) en een benen priem (fig. 11: 4) de enige artefacten die in de opvulling werden aangetroffen.

Wat de datering van de recentste aarde-werkscherven betreft, bevestigen deze de datering van de ontmanteling van de crypte op het einde van de 18de eeuw.

3.2 DE ZUID-OOSTELIJKE TRANSEPT-TOREN

De revalorisatiewerken van de crypte brachten met zich mee dat diverse kanalisaties, die doorheen de opgegraven ruimte waren aangelegd, moesten worden omgelegd. Door deze werkzaamheden kregen we de kans om een gedeelte van de zuid-oostelijke toren van het oostelijk transept (fig. 6: 26) vrij te leggen. De noordelijke muur van de toren werd duidelijk tegen de zuidwand van de crypte aangebouwd (fig. 12) en heeft een dikte van ca 1,50 m. De toren is net zoals de crypte opgetrokken uit vrij onregelmatige zandsteenblokken. De binnenruimte ervan besloeg een oppervlakte van 3,75 m bij 2,70 m. Aan de zuidzijde van de toren werd een steunbeer (fig. 6: 27) aangesneden die samen met de toren werd gebouwd. Dit verstevegingselement had een lengte van 1,90 m en een breedte van 1,70 m aan de westzijde en 1,10 m aan de oostkant.

Uit de *'Gesta Abbatum Trudonensium'* weten we dat het oosttransept onder het abbatiaat van Adelardus II (1055-1082) werd verwezenlijkt. Dezelfde abdijskroniek laat ook doorschemeren dat men de bestaande kerk van oost naar west uitbreidde en men in een eerste fase de crypte en vervolgens het koor en het oostelijk transept bouwde. Onder alle voorbehoud denken we de realisatie van de zuid-oostelijke transepttoren tussen 1055 en 1070 te mogen situeren. Deze datering heeft zijn belang, omwille van het feit dat in een laag, die door een steunbeer van de toren werd doorsneden, een tuitpot in beschilderde waar (fig. 13) werd aangetroffen. Het gaat om een recipiënt in zgn. Pingsdorfaardewerk dat vrij hard werd gebakken en voorzien is van drie bandvormige oortjes en een tuit. De buitenzijde is versierd met sikkelvormige strepen die op de pot d.m.v. een penseel zijn aangebracht. De beschilderde waar komt reeds in de karolingische periode voor en blijft in gebruik tot de 13de eeuw. De overlijdensdatum van Adelardus II (1082) en de bouw van de toren (waarschijnlijk te situeren tussen ca 1055 en

11 Enkele artefacten uit de vulling van de crypte.

1-2: Andennewaar;

3: bronzen beslag;

4: benen priem.

Sch. 1:3 (1-2) en 2:3 (3-4).

Quelques objets découverts dans le remplissage de la crypte.

1-2: céramique d'Andenne;

3: applique en bronze;

4: poinçon en os.

Ech. 1:3 (1-2) et 2:3 (3-4).

1070) vormen aldus een *'terminus ante quem'* voor de produktie en het gebruik van dit recipiënt.

3.3 DE BEGRAVINGEN

3.3.1 De grafkelders

Ten zuiden van de deels opgegraven zuid-oostelijke transepttoren werd tijdens de vervanging van een kanalisatie een deels verstoorde grafkelder (fig. 6: 28) ontdekt. Deze bestond uit regelmatig gekapte zandsteenblokken en was west-oost georiënteerd. Voor het hoofd was een kleine nis voorzien tussen twee, schuin oplopende steunen. De bovenzijde, de binnenwand en de bodem waren zorgvuldig bepleisterd en vertoonden restanten van een rode kleur. In de grafkelder (graf 5) werd een skelet aangetroffen dat onvolledig bewaard bleef¹⁷.

In de as van de zuidelijke zijkrocht werd ten westen van de crypte een tweede grafkelder (fig. 6: 29) aangesneden. Deze was

17 Zie de appendix.

12 Zuidelijke muur van de crypte en noordelijke wand van de zuidoostelijke transepttoren.

Mur méridional de la crypte et mur septentrional de la tour sud-est du transept oriental.

eveneens west-oost georiënteerd en gedeeltelijk verstoord door de funderingen van een 19de eeuwse seminariegebouw. De zandsteenblokken waarmee deze grafkelder was opgetrokken waren duidelijk minder mooi afgewerkt dan bij de hierboven beschreven constructie. Voor het parement werden weliswaar balkvormige blokken angewend, maar de buitenzijde bestaat hoofdzakelijk uit onregelmatige stenen. De grafkelder heeft aan de binnenzijde een breedte van 45 cm en een bewaarde lengte van 1,30 m. Op sommige plaatsen zijn nog restanten van bepleistering merkbaar. In deze grafkelder werd geen skelet in anatomisch verband aangetroffen, wel werden in de opvulling restanten van enkele verstoorde graven ontdekt.

3.3.2 De kistbegravingen

Tijdens de ontmanteling van de abdijkerk tussen 1798 en 1802 werd niet de minste eerbied getoond voor de begravingen die in en om de kerk waren aangebracht. Het gevolg was dat zowel in de opvulling van de crypte als er buiten talrijke beenderen in los verband werden aangetroffen. Ten oosten van de zuidelijke zijbeuk van de kerk werden een zevental kistgraven *in situ* ontdekt. Omwille van het feit dat deze zich

buiten het opgravingsareaal bevonden en tijdens de restauratiewerken niet in het gedrang zouden komen werd besloten deze graven niet vrij te leggen. De scherven die in het bovenste deel van de opvulling van de grafkuilen werden gevonden laten vermoeden dat het hier om 17de eeuwse graven handelt.

4 Nabeschouwingen

De Benedictijnenabdij van Sint-Truiden, die omstreeks 657 door de H. Trudo werd gesticht, heeft in de loop van haar bewogen geschiedenis verscheidene kerken gehad. De meest imposante hiervan is zonder enige twijfel deze die onder leiding van Abt Adelardus II werd gebouwd. Volgens de '*Gesta Abbatum Trudonensium*' werd met de bouw van de kerk gestart kort na de installatie van Adelardus als abt in 1055. De werkzaamheden werden aangevat in het oostelijk deel van de gebedsruimte en logischer wijze werd eerst de crypte aangelegd en vervolgens het koor en het oostelijk transept, dat geflankeerd werd door vier hoektorens (fig. 3).

De ruime hallencrypte (16,25 x 23,20 m *intra muros*) valt op omwille van de absisvorm (fig. 14: 1) die aan de binnenzijde polygonaal is. Deze vorm hoort tot een type dat in het Maasland als zeldzaam mag bestempeld worden. In deze streek, waar in de 11de en 12de eeuw tal van crypten werden gebouwd¹⁸, kan enkel de krocht onder de St.-Adelakerk te Orp-le-Grand (fig. 14: 2) aangehaald worden¹⁹. Er moet echter op gewezen worden dat deze 'ondergrondse' kapel een eeuw na de crypte van Sint-Truiden werd gebouwd. De romaanse krocht van de collegiale St.-Guidokerk te Anderlecht (fig. 14: 3) vertoont een gelijkaardige absisvorm en werd omstreeks het einde van de 11de eeuw gerealiseerd²⁰. Een laatste voorbeeld van een crypte met polygonale absis treffen we aan in de Sankt-Maria im Kapitol te Köln (fig. 14: 4). Deze constructie kan tussen 1015 en 1065 gedateerd worden²¹. Krochten met polygonale absis blijken in het Rijnland vaker voor te komen.

De 'ondergrondse' gebedsruimte van Sint-Truiden hoort tot het type van de hallencrypten. Dit impliceert dat de ruimte ingedeeld was in een schip en twee zijbeuken. Deze delen werden van elkaar geschei-

18 Timmers 1971, 165-179; Genicot 1972, 116-168.

19 Genicot 1972, 123.

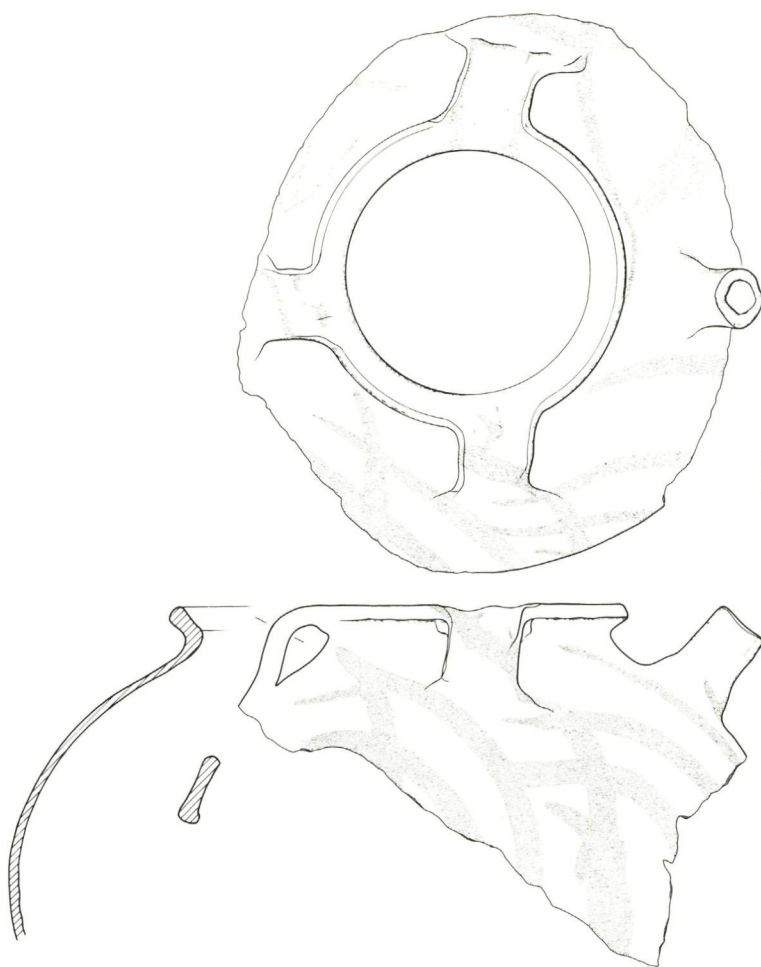
20 Des Marez 1918, 257-259; Van Damme 1958, 49-51; Thomas 1983, 19.

21 Schäfke 1984, 170-171.

den d.m.v. vier massieve pijlers en de noordelijke- en zuidelijke muursegmenten van de absis. De aanwezigheid van pilasters tegen de cryptemuren wijzen erop dat de middenbeuk en de absis elk nog in drie beuken waren opgesplitst en vijf traveeën telden. In zijn beschrijving van de in 1939 ontdekte structuren vermeldt broeder Van Hoeymissen de aanwezigheid van een aantal zuilinplantingen. De twee, oostelijke kolommen in de absis blijken een circulaire basis gehad te hebben en de overige zuilen een rechthoekig basement. De bewerkingen van onze voorganger konden op het terrein niet geverifieerd worden. Net zoals in de centrale ruimte bevonden zich in de zijbeuken een aantal zuilen. Met zekerheid mag gesteld worden dat beide zijkapellen vier traveeën diep waren, maar de zorgvuldig uitgevoerde uitbraak van diverse cryptemuren laten niet meer toe met zekerheid het aantal beuken te bepalen.

Hypothetisch blijft ook de hoogte van de gewelven. Om deze te bepalen beschikken we wel over enkele elementen. De tegels die we in de krocht *in situ* aantreffen bevonden zich op ca 50,60 m TAW of ca 2,66 m dieper dan de 18de eeuwse kerkvloer die in 1982 werd opgegraven²². Wanneer we het opmetingsplan van Laurent-Benoît Dewez (fig. 9) aandachtig bekijken stellen we vast dat het koor hoger is gelegen dan het schip van de kerk en dat beide delen van elkaar worden gescheiden d.m.v. zeven treden. In de veronderstelling dat elke trede een hoogte van 20 cm had zou dit betekenen dat het koor zich 1,40 m boven het vloerniveau van het schip uitstrekte en de crypte een hoogte van ca 4 m moet gehad hebben. De hoogte van een krocht kan sterk variëren; zo bedraagt deze in Orp-le-Grand 3,35 m, in Nivelles 4,50 m en in Huy zelfs 5,70 m²³. Een hoogte van ca 4 m te Sint-Truiden lijkt ons bij gevolg aanvaardbaar.

Tijdens de recente opgravingen ontdekten we op verscheidene plaatsen in de krocht restanten van de oorspronkelijke vloer. Deze was samengesteld uit een kalkmortellaag waarin zandsteenfragmenten waren verwerkt. De bovenlaag was duidelijk geëgaliseerd en voorzien van een rode kleur. Dergelijke kalkmortelvloeren komen in onze gewesten frequent voor in 11de en 12de eeuwse kerken. Ter illustratie kunnen de Sint-Niklaaskerk te Gent²⁴, de Sint-Pieterskerk te Leuven²⁵, de St.-Michielskerk te

13 *Tuitpot in zg. Pingsdorfwaar (vóór ca 1070). Sch. 1:3.*

Cruche à bec verseur tubulaire en céramique de type Pingsdorf (avant env. 1070). Ech. 1:3.

Gerpennes²⁶, de Sint-Andreas- en Gislenuskerk te Belsele²⁷ en de Sint-Michielskathedraal te Brussel²⁸ aangehaald worden.

Volgens de '*Gesta Abbatum Trudonensium*' werd de abdijkerk van Adelardus II op 9 maart 1085 geteisterd door een hevige brand. Omwille van de problemen rond de opvolging van Adelardus II, die in 1082 overleed, bleef het gebouw gedurende anderhalf decennium in vervallen toestand staan. Onder abt Theoderik (1099-1107) werden de restauratiewerken uitgevoerd. In de abdijchroniek vernemen we dat de crypte, die een vrij sobere indruk gaf, verder werd ingericht en dat bisschop Otbertus er een altaar ter ere van de H. Stephanus inwijdde. We denken te mogen aannemen dat de zitbank, die tegen de zuidwand van de crypte werd vrijgelegd, tijdens deze verfraaiingswerken werd verwezenlijkt. Mogelijk werd de krocht terzelfdertijd voor-

22 Van den Konijnenburg 1984, 39, coupe C-D.

23 Genicot 1972, 124.

24 Laleman & Liévois 1987, 6.

25 Mertens 1958, 14.

26 Mertens 1961, 203 en 211.

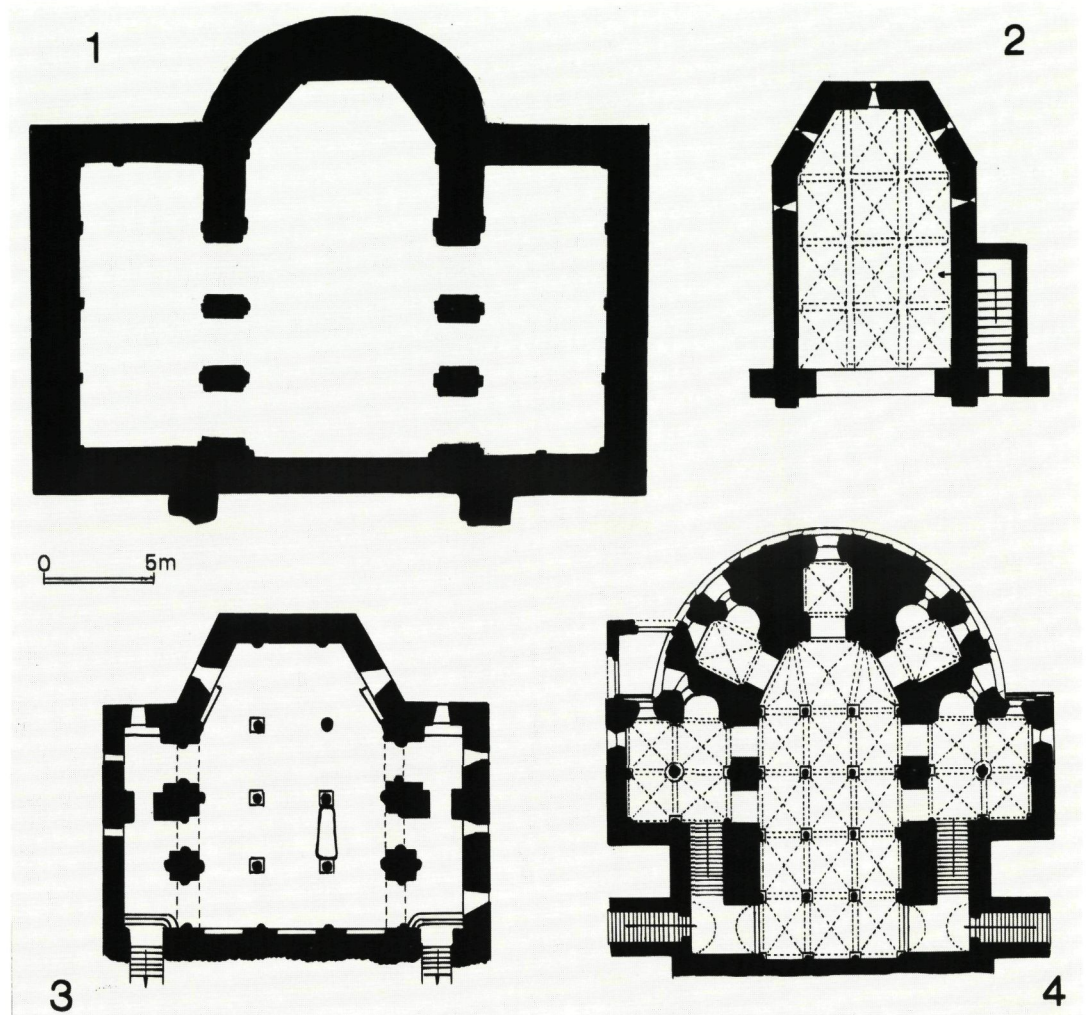
27 De Kegel & Demey 1991, 8.

28 Mondelinge mededeling Michel Fourny (Université Libre de Bruxelles) waarvoor dank.

14 Enkele voorbeelden van crypten met polygonale absis.

1. Sint-Truiden;
2. Orp-le-Grand (naar Barral i Altet 1989);
3. Anderlecht (naar Thomas 1983);
4. Köln (S. Maria im Kapitol) (naar Schäfke 1984).

Quelques exemples de cryptes avec abside à pans coupés.

zien van muurschilderingen. Volgens broeder Van Hoeymissen, die enkele schaarse sporen ontdekte vertoonden deze “een zacht grijze tint waarover een lijnenspel liep van verticalen en horizontalen in gelen oker, wat vermoedelijk steenformaat moest verbeelden”²⁹. In de opvulling van de crypte troffen we tijdens de recente opgravingen ook enkele zeer kleine fragmenten van muurschilderingen aan, die bij de beschrijving van onze voorganger zouden kunnen aansluiten. De restauratiewerken in de crypte blijken volgens de abdijskroniek in 1102 voltooid te zijn. De heringebruikname kan in die richting wijzen. De crypte schijnt na deze werkzaamheden geen ingrijpende wijzigingen meer te hebben ondergaan tot de 17de-18de eeuw, wanneer op de kalkmortelvloer tegels werden aangebracht en de ruimte een nieuwe bepleistering kreeg. De genadeslag kreeg de crypte tussen 1798 en 1802 wanneer zij grotendeels werd afgebroken.

²⁹ Van Hoeymissen 1941, 44.

In Sint-Truiden werden tijdens de recente opgravingen in de krocht geen sporen aangetroffen van begravingen. Mgr. Boes en broeder Van Hoeymissen maken in hun verslagen ook geen melding van een dergelijke ontdekking. Ten westen en ten zuidwesten van de crypte ontdekten we evenwel twee grafkelders die opgetrokken waren uit zandsteenblokken en aan de binnen- en bovenzijde voorzien waren van een roodbeschilderde kalkmortellaag. Beide constructies waren deels verstoord door recente kanalisaties en muurwerk. Enkel in graf 5 kon het gedeeltelijk bewaarde skelet van een man worden vrijgelegd.

Het is niet de eerste keer dat er in of rond de abdijkerk van Sint-Truiden roodbeschilderde grafkelders worden opgegraven. Tijdens het onderzoek van 1939 en 1940 werden reeds dergelijke graven aan het licht gebracht. Broeder Van Hoeymissen beschrijft deze in een handgeschreven verslag als volgt: “Bij het wegruimen der

steenblokken voor den middenbeuk stootten we op een trapezoïdaal graf dat volgens de kroniek vóór de trappen van het *sanctuarium* lag; vermoedelijk was dit het graf waarin abt Imizzo (920-939) de overblijfselen van drie zijner voorgangers had ondergebracht. Noch zerksteen, noch gedenksteen gaf onthoofte enige aanduiding. [...] 'Eveneens onder den hooger vernoemen transepttoren vonden we trapezoïdale graven, doch hier waren de opstaande wanden, in silex en mergelsteen, nog gaaf bewaard. Drie gevallen dienen speciaal aangestipt: het waren graven waarvan de mortellaag die den bodem en de opgaande wanden bedekte met een sterk roode kleur waren getint; op deze roode kleur tekende zich de plaats van het lichaam donkerder af'³⁰. Tijdens hetzelfde onderzoek werden eveneens roodbeschilderde grafkelders ontdekt in het westelijk deel van de kerk. Een aanduiding omtrent de datering vormt ongetwijfeld een grafkelder die door de zuidelijke absidiool van het westelijk transept werd doorsneden. Het westelijk transept werd opgericht onder het beleid van Abt Adelardus II (1055-1082).

Een interessante, roodbeschilderde grafkelder werd tijdens het archeologisch onderzoek van 1982 opgegraven. Hij is opgebouwd uit regelmatig bekapte zandsteenblokken en vertoont aan de binnenzijde een rood beschilderde bepleistering³¹. In tegenstelling tot ons graf 5 werd hier de antropomorfe vorm niet uitgewerkt. Een belangrijke ontdekking was ongetwijfeld een tegulafragment met inscriptie dat in de noord-oosthoek van het graf werd gevonden. Deze ontdekking maakte het mogelijk om het graf als dat van Abt Wiric Van Stapel (1156-1180) te bestemmen. Bovendien deze grafkelder werden tijdens dezelfde opgravingscampagne nog een vijftal andere roodbeschilderde konstrukties blootgelegd in de kerk van Adelardus II.

Grafkamers met bepleisterde en roodbeschilderde wanden en bodem komen in Ottoonse en romaanse kerken geregeld voor. Voorbeelden kunnen vermeld worden uit de Sint-Michielskerk te Gerpinnes³², de Sint-Pieterskerk te Leuven³³ en het grafveld in de Pandhof van de Sint-Servaaskerk te Maastricht³⁴. Het gebruik van dit type kelder blijkt voor te komen in de 10de eeuw en in gebruik te blijven tot de late 12de eeuw, zoals het graf van Abt Wiric Van Stapel aantoonst. Een meer exacte da-

tum kan voor de twee recent opgegraven grafkelders niet gegeven worden daar de stratigrafische kontekst ontoereikend bleek.

RESUMÉ

La crypte de l'abbatiale de Sint-Truiden (prov. du Limbourg)

L'abbaye de Sint-Truiden, fondée vers 657 par Trudon sur la rive droite de la Cicindriabeek, est située au centre de la ville. Une source importante pour l'histoire du monastère constitue la '*Gesta Abbatum Trudonensium*', la chronique abbatiale. Dans le cadre d'un projet de revalorisation du site de l'église abbatiale, commandité par la Ville de Sint-Truiden, la crypte fut entièrement dégagée en vue de sa restauration. En 1939 déjà, des fouilles faites sous la direction de Mgr. G. Boes, avaient permis d'en connaître le plan. En 1982, des recherches faites par le 'Provinciaal Gallo-Romeins Museum' de Tongeren, sous la direction de Rik Van den Konijnenburg, permirent de discerner les différentes phases de construction de l'abbatiale. Les fouilles de cette année, exécutées par l'*Instituut voor het Archeologisch Patrimonium* en collaboration avec la Ville de Sint-Truiden, ont fourni l'occasion d'apporter quelques corrections aux relevés faits en 1939 et d'acquiescer des informations complémentaires concernant l'aspect et les différentes phases de construction de la crypte.

La première église abbatiale fut construite sous Trudon au courant de la deuxième moitié du 7e siècle. A la mort du fondateur, il fut enterré dans la chapelle, qui était dédiée à Saint-Quentin et Saint-Rémy. En 743, Saint-Euchère, évêque d'Orléans, trouva également son dernier lieu de repos dans le petit oratoire, qui fut probablement détruit lors des invasions normandes. La '*Gesta Abbatum Trudonensium*' prête également attention à la construction d'une église au courant du 10e siècle. Cet édifice, qui fut consacré sous l'abbat d'Adalbéron II (944-964), possédait une première crypte. Une importante tour occidentale (fig. 1) y fut ajoutée sous l'Abbé Guntran (1034-1055).

L'édifice le plus prestigieux que l'abbaye ait connu au courant de ces 1149 ans d'existence est sans aucun doute l'abbatiale d'Adélar II (1055-1082). Sa construction

30 Van Hoeymissen 1941, 39-40.

31 Van den Konijnenburg 1984, 26.

32 Mertens 1961, 205.

33 Mertens 1958, 4-5.

34 Verwers 1986, 61 en 66.

fut entamée peu de temps après l'installation de l'abbé en 1055. La chronique nous apprend que dans une première phase on construisit une nouvelle crypte, le chœur et le transept oriental, flanqué par quatre tours d'angle. La nef, les bas-côtés et le transept occidental suivirent par après. En 1085, l'abbatiale est endommagée par un incendie. Elle ne sera restaurée que sous l'abbatit de l'Abbé Thierry (1099-1107), retard dû aux problèmes de succession d'Adélard II. En 1156 un nouvel incendie se déclara dans l'abbaye. Après restauration, l'église abbatiale ne connaîtra plus de grandes transformations jusqu'au Directoire. En 1796 l'abbaye est supprimée et deux ans plus tard, les bâtiments sont vendus et presque entièrement démantelés. En 1839 le 'Petit Séminaire' (fig. 4) de Sint-Truiden est installé sur le site de l'abbaye. A l'emplacement de l'abbatiale une église néo-classique est érigée. Elle sera anéantie par un incendie le 9 décembre 1975 et cèdera sa place à un internat de collège.

La crypte construite peu après 1055 par l'Abbé Adélard II peut être classifiée dans le type 'halle' et mesure 16,25 m sur 23,20 m (*intra muros*) (fig. 5 et 6). L'abside à pans coupés est construite en petits cubes de pierre calcaire assez réguliers. Les murs de cette partie ont une épaisseur de 2,50 m et reposent sur des fondations peu profondes. La partie centrale de la crypte était probablement divisée en trois nefs et comptait cinq travées. Un doute subsiste en ce qui concerne les deux nefs latérales. Dans la partie nord seulement un pilastre fut retrouvé sur le mur est, à un emplacement qui porte à croire que cette nef était divisée en

trois nefs et quatre travées. Etant donné que cette partie fut partiellement détruite par la construction de l'école surjacent, il est impossible de vérifier cette hypothèse. La nef méridionale semble avoir eu deux nefs et quatre travées. Cette affirmation repose sur la présence d'un pilastre central dans le mur ouest. La destruction complète du mur est de la nef méridionale entre 1798 et 1802 ne permet plus de contrôler cette hypothèse. Le sol primitif de la crypte était composé d'une couche de mortier (fig. 7) comprenant des pierres calcaires, lissée et couverte d'un enduit rouge.

Dans la nef méridionale, un banc en pierre (fig. 8) fut découvert. Nous pensons pouvoir situer sa construction vers 1100, période à laquelle la crypte fut remise en état après l'incendie de 1085 et les quelques années d'abandon. La crypte ne semble pas avoir connue de grandes transformations au cours de son existence, à part la mise en place d'un pavement et le plâtrage des murs au 17e-18e siècle.

Plusieurs tombes furent mises au jour lors des récentes recherches dans la crypte et ses abords. Elles peuvent être cataloguées en deux types: les caveaux et les tombes à cercueil. Les premiers (fig. 14) sont composés de blocs de pierre calcaire assez réguliers, couverts sur la partie supérieure, les parois et le fond d'une couche de mortier couvert d'un engobe rouge. Les deux caveaux, qui ne comportaient aucun mobilier, peuvent être datés, par comparaison avec des structures similaires découvertes lors de fouilles antérieures, au 10e-12e siècles. Les autres tombes sont plus récentes et semblent avoir été aménagées au 17e siècle.

BIBLIOGRAPHIE

BARRAL I ALTET X. 1989: *Belgique romane*, Abbaye de Sainte-Marie de la Pierre-qui-Vire.

BOES G. 1941: De archeologische opgravingen in de voormalige abdij (thans seminarie) te Sint-Truiden, *Verzamelde Opstellen* XVI, 33-54.

BOES G. 1970: *L'Abbaye de Saint-Trond des origines jusqu'à 1155*, Tongeren.

DE KEGEL A. & DEMEY A. 1991: *Duizend jaar oud, zes stijlen. De Sint-Andreas-en-Gislenuskerk te Belsele*, Gent.

DES MAREZ G. 1918: *Guide illustré de Bruxelles I. Les monuments civils et religieux*, Bruxelles.

GENICOT L.F. 1970: L'œuvre architecturale d'Adélard II de Saint-Trond et ses antécédents, *Revue Belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art* 39, 3-91.

GENICOT L.F. 1972: *Les églises mosanes du XIe siècle. Livre I. Architecture et Société*, Louvain.

KUBACH H.E. & VERBEECK A. 1976: *Romanische Baukunst an Rhein und Maas. Katalog der vorromanischen und romanischen Denkmäler* 2, Berlin.

LALEMAN M.C. & LIEVOIS D. 1987: De Gentse Sint-Niklaaskerk. Archeologisch onderzoek in het koor, *Stadsarcheologie* 11, 2, 2-42.

- LAVIGNE E. 1986: *Kroniek van de Abdij van Sint-Truiden. 1e deel, 628-1138. Vertaling van de Gesta Abbatum Trudonensium*, Assen-Maastricht.
- LAVIGNE E. 1988: *Kroniek van de Abdij van Sint-Truiden. 2e deel, 1138-1558. Vertaling van de Gesta Abbatum Trudonensium*, Leeuwarden-Maastricht.
- LEMAIRE R. 1954: *De romaanse bouwkunst in de Nederlanden*, Leuven.
- MERTENS J. 1958: *De romaanse krocht en de oudere Sint-Pieterskerk te Leuven*, Leuven.
- MERTENS J. 1961: L'église Saint-Michel à Gerpinnes. Rapport sur les fouilles de 1952-1953, *Bulletin van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen* XII, 147-223.
- ROGGEN D. 1943: De grafkapel van de HH. Eucherius en Trudo in de oude abdijkerk te Sint-Truiden, *Mededelingen van de Kon. Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten van België. Klasse der Schoone Kunsten* V, 1, 5-23.
- SCHÄFKE W. 1984: *Kölns romanische Kirchen. Architektur, Ausstattung, Geschichte*, Köln.
- TER KUILE E.H. 1982: *De romaanse bouwkunst in de Nederlanden*, Zutphen.
- THEUNE-GROSSKOPF B. 1992: In: *Das Reich der Salier 1024-1125. Katalog zur Ausstellung des Landes Rheinland-Pfalz*, Sigmaringen, 205-206.
- THOMAS B. 1983: *Eglise collégiale des Saints Pierre et Guidon à Anderlecht*, Anderlecht.
- TIMMERS J.J.M. 1971: *De kunst van het Maasland I*, Assen.
- VAN DAMME D. 1958: *Promenades archéologiques à Anderlecht*, Bruxelles.
- VAN HOEYMISSSEN A. 1941: *De voormalige abdijkerk van Sint-Truiden*, manuscript in het Provinciaal Dokumentatiecentrum te Sint-Truiden, Fonds van Hoeymissen.
- VAN HOEYMISSSEN A. s.d.: *De opgraving*, manuscript in het Provinciaal Dokumentatiecentrum te Sint-Truiden, Fonds Van Hoeymissen.
- VAN DE KONIJNENBURG R. 1983: De abdijkerk te Sint-Truiden (Limb.), *Archaeologia Mediaevalis* 6, Namur, 40.
- VAN DE KONIJNENBURG R. 1984: Het archeologisch bodemonderzoek van de abdijkerk te Sint-Truiden (opgravingen 1982), Publikaties Provinciaal Gallo-Romeins Museum Tongeren 30, Tongeren.
- VERWERS W.J.H. 1986: Het grafveld in de Pandhof van de Sint-Servaas te Maastricht; een voorlopig verslag. In: *Munsters in de Maasgouw*, Maastricht, 56-71.

APPENDIX

Menselijk botmateriaal uit graf 5

door Anton Ervynck

Behalve de frequente vondsten van menselijke beenderen in verstoorde of herwerkte contexten, leverde de opgraving van de crypte van de voormalige abdijkerk te Sint-Truiden slechts één graf met skeletmateriaal *in situ*. Het betreft een bijzetting in een bepleisterde en rood beschilderde, oost-west geörienteerde grafkelder (graf 5). Deze kelder ligt buiten de kerk (fig. 6: 28). Van andere, gelijkende kelders, die werden aangetroffen tijdens vroegere opgravingen, kon worden aangetoond dat dit type van bijzetting reeds in voege was vóór de periode 1055-1082 A.D., maar dat ook in 1180 A.D. nog dergelijke kelders werden aangelegd³⁵. Voor de aanleg van graf 5

zijn er dus geen *termini*; hij kan in de 11de-12de eeuw gedateerd worden maar een oudere of jongere datering valt niet uit te sluiten.

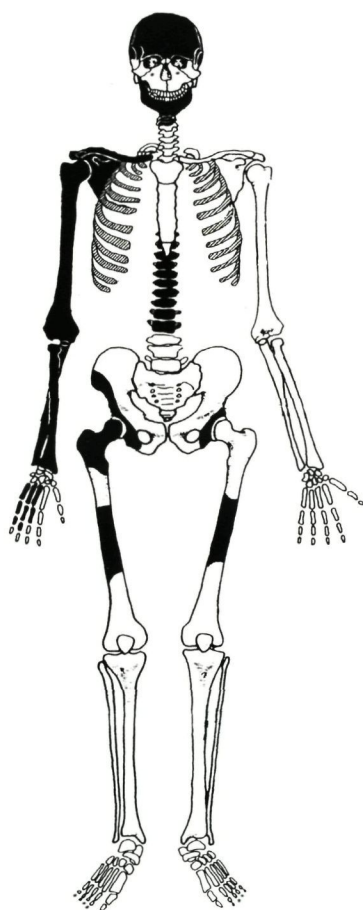
De grafkelder was door 20ste-eeuwse graafwerken verstoord maar ondanks deze verstoringen kon een, zij het onvolledig, menselijk skelet worden geborgen. Het skelet lag *in situ*, grotendeels nog in anatomisch verband. Het hoofd van de overledene bevond zich in het westen, het aangezicht was gericht naar het oosten.

Volgende skeletelementen werden gerecupereerd (fig. 15):

- de schedel, sterk gefragmenteerd, met volledig vernielde aangezichtsschedel; van de tandenrijen restte slechts het deel van de rechter bovenkaak met de drie maaltanden

in situ; de onderkaak was volledig bewaard, met alle tanden *in situ*;

- 4 nekwerfels, 12 borstwerfels en 2 lumbale werfels;
- delen van het skelet van de rechter arm: *clavicula*, *scapula*, *humerus*, *radius*, *ulna*, 3 *metacarpalia*, 3 *Ie phalanges* en 2 *Ile phalanges*;
- fragmenten van linker- en rechterbekenheft, waaronder beide *acetabula*;
- proximale femur en schachtfragment van de rechter *femur*, naast een schachtfragment van de linker *femur* en een fragment van de linker *fibula*.

15 Schema van een menselijk skelet. De in graf 5 gevonden elementen zijn in zwart aangeduid. Wegens de fragmentatie kon niet uitgemaakt worden of alle ribben volledig bewaard waren. The human skeleton. Elements found in tomb 5 are indicated in black. Due to the fragmentation of the ribs, it was impossible to see whether all these elements were completely preserved.

De skeletfragmenten uit de regio van bekken en benen waren verplaatst. Samen geven de aangetroffen elementen aan dat van het skelet het deel van schedel tot lumbale zone *in situ* was bewaard, met uitzondering van de rechter arm, waarvan de beenderen in de loop der tijd verdwenen zijn. Enkele cervicale werfels en kleinere beenderen zoals *carpalia* of *phalanges* zijn waarschijnlijk tijdens de opgraving verloren gegaan.

Het skelet is van een volwassen persoon afkomstig: de gewrichtsvlakken van de lange beenderen zijn met de schacht vergroeid. Ook de *crista iliaca* is met het bekken versmolten, wat op een ouderdom van meer dan 21 tot 24 jaar wijst³⁶. De slijtage van de tanden wijst op een leeftijd van 35 tot 45 jaar³⁷. Gezien de robuustheid van de schedel, de geprononceerde vormen van wenkbrauwboog (*arcus superciliaris*) en *processus mastoideus*, kunnen we er van uitgaan dat het om het skelet van een man gaat. Andere skeletdelen die een geslachtsdeterminatie kunnen geven, waren afwezig of te gefragmenteerd. De humerus is volledig bewaard en geeft een schatting voor de lichaamslengte van 172 ± 4 cm³⁸.

Voor zover de bewaring van de schedel dat toeliet, kon worden vastgesteld dat de persoon uit graf 5 bij overlijden nog alle tanden bezat. Ook de afslijting van de tanden uit de onderkaak suggereert dat er voor elke tand nog een opponent in de bovenkaak stak. Noch de tanden uit de onderkaak, noch deze uit het bovenkaakfragment vertonen enig spoor van caries. Het is bekend dat tandbederf in de Lage Landen vooral een probleem wordt vanaf de late middeleeuwen³⁹ maar dergelijk gezond gebit is voor een persoon van 35 tot 45 jaar toch opvallend. In geringe mate is tandsteen zichtbaar op de linguale zijde van alle tanden van de onderkaak.

Vrijwel alle werfels vertonen 'lipping', uitgroeiingen van het bot op de rand van de articulatievlakken⁴⁰, een verschijnsel dat vaak bij oudere personen wordt vastgesteld. Door dit pathologisch fenomeen wordt de mobiliteit van de wervelkolom verminderd. Alle werfels vertonen een poreuze structuur, duidelijk zichtbaar op de ventrale zijde van het wervellichaam maar ook op de gewrichtsvlakken. Door de ouderdom zou een ontkalking kunnen opgetreden zijn. De laagste thoracale en aansluitende lumbale werfels vertonen ook een vergroting van

36 Hermann et al. 1990, 58-59.

37 Volgens het schema van Brothwell 1963.

38 Omrekening volgens Trotter 1970, in Hermann et al. 1990.

39 Pot et al. 1989.

40 *Sensu* Brothwell 1963, 144.

het *foramen nutricium* aan de dorsale zijde van het wervellichaam. Dit hoeft echter niet op een pathologie te wijzen.

De gewrichtskom (*acetabulum*) van de linker bekkenhelft vertoont geen glad articulatieoppervlak meer (fig. 16). Door botwoekering is de rand van het *acetabulum* uitgegroeid en heeft ook de gewrichtskom zich deels opgevuld. Dit verschijnsel is misschien te wijten aan een dislocatie van de heup waarbij de dijbeenkop (*caput femoris*) uit het *acetabulum* werd gebracht en nadien niet meer (op de juiste plaats) articuleerde. Door het niet langer functioneren van het oorspronkelijk gewricht kon zich bot afzetten in de gewrichtskom. Deze interpretatie kan evenwel niet zonder voorbehoud voorgesteld worden, vermits grote fragmenten van de linkerhelft van het bekken niet bewaard bleven en ook het proximale deel van de linker femur niet werd teruggevonden.

Tenslotte vallen bij de beschrijving van het skelet nog twee anatomische kenmerken op: de aanwezigheid van een *sutura metopica*⁴¹ en een extra *cuspid*e op de buccale zijde van de linker derde molaar van de onderkaak.

In graf 5 vonden we dus waarschijnlijk de resten van een volwassen man, 35 tot 45 jaar oud, ca 168 tot 176 cm groot, met een gezond gebit maar lijdend aan de gevolgen van een heupontwrichting. De beschrijving van dit skelet heeft uiteraard enkel een anecdotische waarde. Eén individu kan ons niet veel leren over de middeleeuwse populatie in Sint-Truiden. Het is evenwel mogelijk dat in de toekomst verder wordt opgegraven in de kerk en dat dit ene skelet deel wordt van een populatie.

SUMMARY

Tomb 5 contained an incomplete skeleton, of an adult man who died at the age of 35 to 45. The *acetabulum* of the pelvis was deformed, probably due to a dislocation of the hip.

16 Linker bekkenhelft van het skelet uit graf 5. Het acetabulum is vervormd, waarschijnlijk na een heupontwrichting.

Left pelvis of the skeleton from tomb 5. The *acetabulum* is deformed, probably due to a hip dislocation.

BIBLIOGRAFIE

BROTHWELL D.R. 1963: *Digging up bones*, London, British Museum.

HERMANN B., GRUPE G., HUMMEL S., PIEPENBRINK H. & SCHUTKOWSKI H. 1990: *Prähistorische Anthropologie. Leitfaden der Feld- und Labormethoden*, Berlin.

POT Tj., DE GROOT H.L. & VAN ROOIJEN C.A.M. 1989: Het Sint Jobs Gasthuis (1504-1818) te Utrecht. Een deelonderzoek aan het opgegraven skeletmateriaal van het kerkhof. Opgravingen Nieuwe Daalstraat 1980-'81, *Archeologisch speurwerk in Utrecht* III, 1-41.

TROTTER M. 1970: Estimation of stature from intact long limb bones. In: STEWART T.D. (ed.), *Personal identification in mass disasters*, Washington, 71-83.

VAN BELLINGEN S. 1992: De crypte van de voormalige abdijkerk te Sint-Truiden (prov. Limburg), *Archeologie in Vlaanderen* II, 279-294.